

Історія релігії

УДК 271.2-526.62:271.2-523.42(091)(477.53-25)

Олексій Гура

ЧУДОТВОРНА ІКОНА БОЖОЇ МАТЕРІ «ТРОЄРУЧИЦЯ»: ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ ДО СПАСЬКОГО ХРАМУ м. ПОЛТАВИ

Oleksii Hura

THE MIRACULOUS ICON OF GOD'S MOTHER
«THE THREE-HANDED»: ITS HISTORICAL WAY
TO SPASKYI TEMPLE OF POLTAVA TOWN

***Анотація.** У статті простежується історичний шлях чудотворної ікони Божої Матері «Троєручиця» упродовж кінця XIX – початку XXI століть. Автор аналізує українські традиції пошановування чудотворних ікон. Особлива увага звертається на розвиток християнства і церковного мистецтва. Зокрема, дослідник визначає значення пам'яток Богородичного циклу. Зроблено опис останніх досліджень і публікацій із названої теми. Дається змістовна історична довідка про появу ікони Божої Матері «Троєручиці». Наголошується на виключній ролі в історії ікони пр. Іоанна Дамаскіна.*

Дослідник розкриває обставини створення ікони Божої Матері «Троєручиця». На основі аналізу історичних документів автор простежує її переміщення, починаючи з кінця XIX століття. У статті дається детальний опис прибуття пам'ятки до Полтави у 1894 році та урочистого встановлення її у Сампсонівському храмі. У контексті історії ікони у дослідженні

розкриваються окремі аспекти розвитку православ'я на Полтавщині наприкінці ХІХ – початку ХХ століття.

Науковець описує долю ікони за часів радянського періоду і дає характеристику радянського законодавств про релігійні культу у контексті збереження церковних цінностей. Автор вказує на особливості політики партійних і державних органів щодо громад РПЦ на місцевому рівні. У цьому форматі з'ясовуються і переміщення ікони Божої Матері «Троєручиця». Аналізуючи документи, дослідник зміг визначити складний механізм появи пам'ятки у Спаському храмі Полтави, де вона перебуває і до тепер.

Ключові слова: ікона Божої Матері «Троєручиця», віруючий, настоятель, єпископ, храм, церква, цінності, державно-партійне керівництво, музей.

Abstract. This article traces the historical way of the miraculous icon of God's Mother «The Three-Handed» from the end of the 19th to the beginning of the 21st centuries. The author analyzes Ukrainian traditions of worshipping of miraculous icons.

Special attention has been paid to the development of Christianity and church art. In particular, the researcher defines the significance of the relics of Bohorodytskyi cycle. The latest researches and publications on the topic have been analyzed. Rich in content historical information on the appearance of the icon of God's Mother «The Three-Handed» has been given. The exceptional role of reverend Ioan Damaskin in the history of icon has been emphasized.

The researcher finds out the circumstances of painting the miraculous icon of God's Mother «The Three-Handed». Having analyzed historical documents, the author tracks down its transference since the end of the 19th century. The article gives a detailed description of its arrival at Poltava in 1894 and its solemn placing in Sampsonivskyi Temple. In the context of the icon's

history the research reveals some aspects of Christianity development in Poltava region in the period from the end of the XIX to the beginning of the XXI centuries.

The scientist describes the fate of the icon in the Soviet period and characterizes the Soviet law on religious cults in terms of preservation of religious valuables. The author studies and draws our attention to the peculiarities of the state and party bodies of power policy as to Russian Orthodox Church societies at the local level and the transference of the icon of God's Mother «The Three-Handed». Analyzing documents, the researcher has succeeded in determining the complex mechanism of appearance of the relic in Poltava's Spaskyi Temple where it is being kept nowadays.

Key words: *icon of God's Mother «The Three-Handed», believer, dean, bishop, temple, church, religious valuables, state-party leadership, museum.*

Постановка проблеми. Вшанування чудотворних ікон в українських землях сягає ще ранньосередньовічного періоду. Розвиток християнства та церковного мистецтва сприяв посиленню їхнього культу. У Православній Церкві такі ікони розміщували в храмах для прилюдного вшанування, надаючи їм надприродних, містичних і дивовижних властивостей. Особливе місце серед чудотворних ікон займають твори Богородичної тематики. Чудотворіння, згідно з традицією, відбуваються під час (або після) посилених молитов віруючих перед іконою із зображенням Богородиці Діви Марії.

Зауважимо, що збереження сакральних речей, їхній стан та існування у великій мірі залежать від державної політики. Важливо усвідомлювати, що на долі храмових цінностей України відбилася специфіка взаємин Радянської держави та церкви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення історичного шляху ікони «Троєручиці» є малодослідженою. Про «Троєручицю» згадують дослідники Т.В. Оніпко та Т.А. Оніпко, у контексті наукових розвідок про історію Сампсонівського храму в радянський період. На думку вчених, після закриття храму в 1949 році його майно, зокрема, і ікона були втрачені [Оніпко 2014]. Проблему охорони культових пам'яток наприкінці 1920-х – 1941 років досліджував О. Нестуля. Автор зазначав, що у травні 1929 року радянська влада намагалася використовувати майно Сампсонівського храму після висновків Полтавського державного музею [Нестуля 1995].

Виклад основного матеріалу. Однією із найвідоміших чудотворних ікон, яка 11 липня (28 червня за юліанським календарем) шанується Православною Церквою, є ікона Божої Матері «Троєручиця». Історія створення цієї особливої іконографії пов'язана з життям пр. Іоанна Дамаскіна. У VIII столітті Візантійський імператор Лев III Ісавр підтримував єресь іконоборства, за що І. Дамаскін написав три трактати на захист шанування ікон, направивши їх до Константинополя. «Бачу, – писав він, – що Церква Божа хвилюється жорсткою бурею, і думаю, що не на часі мовчати; боюсь Бога більше, аніж государя земного, а влада государя легко може захопити народ» [Полтавские 1894: 768–770]. Не маючи можливості перешкодити діяльності І. Дамаскіна (він був підданим Дамаського князя), імператор Лев III Ісавр вдався до хитрощів. Він наказав своїм писарям сфальсифікувати листи І. Дамаскіна до Лева III, у яких Іоанн нібито пропонував імператорові свою допомогу в завоюванні сирійської столиці Дамаск. Цю «переписку» пізніше надіслали до халіфа. Іоанна відсторонили від посади та покарали – відсікли кисть правої

руки, яку повісили на міській площі. Уночі І. Дамаскін приклав відсічену кисть до руки та активно молився перед образом Пресвятої Богородиці аж доки не заснув. На ранок він побачив, що його кінцівка дивним чином зрослася. Після зіцлення Іоанн приклав до ікони Богородиці зроблену зі срібла руку. Відтоді на багатьох копіях цієї ікони зображувалася третя рука, що отримала назву «Троєручиця».

Згодом ікона була перенесена пр. Іоанном до обителі святого Сави, де зберігалася до XIII століття. За переказами, під час вторгнення турків до Сербії ікона була покладена на осла, який приніс її до воріт монастиря Хілендар на Афоні. Ченці помістили образ у вівтарі, але він перемістився на ігуменське місце. З того часу в монастирі ігумен перестав обиратися (справами монастиря управляє ієромонах-протоігумен), а ченці беруть благословення на церковні служби від ікони «Троєручиці». Ікона «Троєручиця» знаходиться біля правого криласу під навісом. Перед нею висять дванадцять негасимих лампад і бронзове панікадило. Написана вона на полотні, наклеєному на дошку. Вид її надзвичайно виразний і навіть суворий. Довжина ікони складає 1 аршин 5 вершків (93,35 см), ширина – 15 вершків (67 см) [Полтавские 1894: 770].

Образ Божої Матері «Троєручиці» дуже поширений у православ'ї. Деякі із існуючих святинь користуються особливою повагою народу як точні копії з Хілендарської ікони. Перший вірний список із ікони «Троєручиці» був принесений 28 червня 1661 року із Хілендара патріарху Никону. Він помістив цю ікону у Воскресенському монастирі, названому Новим Єрусалимом (м. Істра, Росія). Деякі інші копії знаходяться у Покровській церкві (м. Моск-

ва), у храмі Св. Симеона (м. Санкт-Петербург), у Спасо-Преображенському соборі (м. Чернігів) тощо.

До м. Полтава ікона «Троєручиця» потрапила у 1894 році за ініціативи єпископа Полтавського і Переяславського Іларіона (Юшенів Іван Юхимович, нині канонізований, мощі знаходяться у полтавському Хрестовоздвиженському жіночому монастирі міста Полтави). 10 вересня, ввечері, ікона прибула з Афону і була поміщена в Хрестовій церкві архієрейського будинку. Ця церква була облаштована на верхньому поверсі (зараз територія Полтавського військового шпиталю, вул. В. Козака, 2). Упродовж усієї ночі акафіст урочисто читав перед «Троєручицею» сам єпископ. На другий день (у неділю) вранці, перед початком Божественної літургії, ікона за величезного скупчення народу була перенесена до Свято-Успенського кафедрального собору, де її з належною пошаною зустріло духовенство на чолі із преосвященим Іларіоном. Наприкінці літургії владика звернувся до слухачів із повчальним словом, у якому розповів про історію ікони Хілендарського монастиря. «Мир в сімействі – на думку Іларіона, – це основа благоустрою, щастя і достатку. Коли у сім'ї існує міцна дружба серед усіх її членів, то ніяка біда та невдача не зможуть її знищити. Саме від сім'ї залежить міцність суспільства та держави. Так будемо ж молити Пречисту в особі Цієї святої ікони, нехай вселить Вона посеред нас мир, любов і взаємо-розуміння...» [Полтавские 1894: 775–782].

Відтоді, за ініціативи єпископа, 11 вересня оголосили для міста Полтави Днем ікони Божої Матері «Троєручиці». Скрізь, де б вона не з'являлась, на її честь починали місцеві свята.

Виконана ікона була на Афоні за кошти громадян Полтави (переважно жінок) і призначалася для оновлю-

ваної Сампсонівської церкви на полі Полтавської битви. «Троєручиця» дуже великого розміру, оформлена на кипарисовій дошці та освячена на мощах св. Пантелеймона Цілителя. Вона є точною копією давньої ікони, яка знаходиться в Хілендарському монастирі.

Варто зазначити, що за час управління єпархією (1887–1904 рр.) владики Іларіон реалізував низку важливих змін. Зокрема він відкрив відділення Православного Всеросійського Місіонерського товариства (1888 р.), Сестринське братство «Троєручиця» при Сампсоніївському храмі (1897 р.), започаткував відділення піклування про сліпих (зі школою для сліпих дівчаток у 1894 р.), відділення Православного Палестинського товариства (1899 р.), Свято-Макаріївське єпархіальне братство (1890 р.), притулок для вдів і сиріт священників [Полтавские 1897: 421]. За підтримки та керівництва Іларіона було облаштовано Сампсоніївський храм і пам'ятник воїнам на полі Полтавської битви, оновлено Свято-Успенський кафедральний собор, здійснено капітальний ремонт Хрестової церкви архієрейського дому, збудовано нове приміщення єпархіального жіночого училища тощо [Білоусько 2009].

Створення православних братств та товариств мало неабияке значення для релігійного розвитку регіону. Так, лише Свято-Макаріївське єпархіальне братство у 1896 році відкрило низку відділень книжних складів у містах Золотоноші, Кременчуці та Кобеляках. Книг, брошур та ікон придбали на загальну суму 3011 руб. Зокрема серед них у м. Полтава було 2853 екземпляри «Ікон Божої Матері-Троєручиці» [Полтавские 1896: 911]. Самі ж члени братств неодноразово публікувалися на сторінках «Полтавських єпархіальних відомостей» [Полтавские 1900].

23 липня 1895 року ікона Божої Матері «Троєручиця» була урочисто винесена із Свято-Успенського кафедрального собору для передачі Сампсонівському храму. За задумом дарування храму ікони приурочувалося до відкриття пам'ятного хреста на могилі загиблих воїнів (1894 р.). Ще з вечора, 22 липня, розпочалася урочиста служба (тривала з 17.00 до 20.30) у кафедральному соборі за участю уже хворого єпископа Іларіона. «Святково та мелодійно співав архієрейських хор. Народу було настільки багато, що храм був переповнений і багатьом довелося стояти на вулиці... Серед прихожан більшість складали бідні жінки. Вони дуже відповідально поставилися до прикрашення святині: для ікони створили спеціальне покривало із білого газету, периметр якого вінчали квіткові гірлянди» [Полтавские 1895: 533]. Після ранкової недільної літургії Владика, піднявшись на солею, нагадав присутнім історію створення та передачі чудотворної ікони «Троєручиці». «Прості і сердечні слова єпископа дуже вразили слухачів і глибоко запали в їхніх серцях та душах...» [Полтавские 1895: 535]. Далі за участю архієрейського хору та дзвонів розпочалася хресна хода до могили воїнів. Незважаючи на спеку (понад 40°C), сильний вітер та пил більш ніж п'ятитисячна юрба прихожан повільно просувалася за хористами. Хресну ходу з іконами та корогами урочисто зустрічали дзвоном в усіх «градських» церквах. Преосвященний Іларіон, стомлений цими подіями (йому минув 71 рік), дійшов лише до Стрітенського храму (знаходився на перехресті вул. Соборності та Стрітенської). Замість єпископа хресну ходу очолив архімандрит Феодосій. На вул. Кременчуцькій, навпроти новозбудованого Троїцького храму (споруда знаходилася на Сінній площі, зараз це ріг вулиць Сінної та Зигіна, і була знищена у 1930-

х роках), до ходи приєдналися прихожани церкви Покрови Пресвятої Богородиці (Павленківської). Саме тут була друга зупинка та короткий молебень. Ікону несли по черзі чоловіки та жінки. На початку другої години дня їх, під урочистий дзвін Сампсонівського храму, вітав Преосвященний Владика Іларіон (прибув до того часу на місце). Місцеве духовенство з корогами, хрестом, під спів хористів та великої кількості богомольців прийняло ікону «Троєручицю». Це сталося неподалік від могили воїнів, які загинули в Полтавській битві [Полтавские 1895: 542].

Незважаючи на втому, жінки, які несли ікону, з особливою наснагою співали величальну пісню Заступниці. Під виконання тропаря ікону занесли до Сампсонівського храму. Владика дочитав останню частину акафісту, закінчився молитовний спів. Присутні ще раз почули розповідь про ікону та отримали святу просфору. Так завершилося урочисте перенесення ікони Божої Матері «Троєручиці» із Свято-Успенського кафедрального собору до Сампсонівської церкви.

Після виснажливого дня учасники хресної ходи організували скромну трапезу. Для духовенства, півчих, дітей, дорослих прихожан був організований святковий обід (у приміщенні школи та під відкритим небом). Преосвященний Іларіон, виснажений денною службою, не брав участі у загальній трапезі. Благословивши усіх, він разом із частиною духовенства повернувся до Полтави.

Подальша доля ікони Божої Матері «Троєручиці» нерозривно пов'язана із Сампсонівським храмом. Особливо важким був радянський період. Перша спроба закрити церкву була здійснена владою на початку 1930-х рр. Ще 31 травня 1929 року адмінвідділ Полтавського окрвиконкому, враховуючи висновки експертів Полтавського державного

музею, вирішив використовувати культове майно Сампсонівського храму [Нестуля 1995: 115]. 10 червня 1929 року секретаріат ВУЦВК ухвалив залишити Сампсонівський храм у підпорядкуванні Українського комітету охорони пам'яток культури (УКОПК). Відповідно, керівництво Укрнауки НКО УСРР звернулося із пропозицією до Полтавського державного музею – взяти церкву під свій нагляд [Нестуля 1995: 89]. Зауважимо, що упродовж 1920-х-початку 1930-х років пам'яткоохоронці намагалися зберегти храмові споруди і культове майно шляхом передачі церков у підпорядкування релігійних громад, або ж їхньої музеєфікації [Нестуля 1995: 104]. Проте, це не врятувало Сампсонівський храм від часткової руйнації. Упродовж 1929-1930 рр. частина цінних церковних речей та історичних документів була втрачена або знищена. Був розібраний другий ярус іконостасу, розбиті різнокольорові кахлі на підлозі. У 1930 р. у приміщенні колишньої Олександро-Миколаївської церковно-учительської школи, що знаходилася поряд, було відкрито науково-дослідний інститут свинарства [Онiшко 2014: 161-164].

Під час Другої світової війни храм уцілів. У 1942 р. окупаційна влада відновила його діяльність. Після війни становище Сампсонівського храму залишалося тяжким, а процес зняття з реєстрації культової споруди тривав кілька років.

Радянське законодавство, у контексті статусних характеристик церковного майна, мало свої особливості. Відповідно до типової угоди між представником виконкому чи міськради (з одного боку) та настоятелем парафіяльного храму, трьома членами церковної Ради та прихожанами (з другого), однією із умов передачі у користування громади церковного майна була обов'язкова інвентаризація пред-

метів культу [Регистрационные 1949: 142–143]. До таких предметів належали, зокрема, й ікони. В інвентарній відомості Сампсонівської церкви, складеній 1 травня 1947 настоятелем Семеном Лобачем, згадуються: ікони (10 шт. вартістю 1000 крб., старі), ставники (4 шт. вартістю 6000 крб., дерев'яні), ящик для свічок (1 шт. – 1500 крб.), одяг (1 комплект – 2000 крб.), престол (1 шт. – 100 крб.), жертвник (1 шт. – 100 крб.), стіл (1 шт. – 200 крб.) тощо [Регистрационные 1949: 150]. Цікаво, але ймовірну вартість однієї ікони настоятель оцінив приблизно в 100 крб, що порівняно із вартістю стола було вдвічі менше. Можемо припустити, що свідоме заниження цінності деяких культових речей було одним із способів врятувати їх від вилучення. На жаль, детального опису ікон в інвентарній відомості не має, тому стверджувати, чи була серед них чудотворна ікона Божої Матері «Троєручиця», ми не можемо.

15 грудня 1949 р. приміщення Сампсонівської церкви передали міській раді. У ньому хотіли оформити панорами «Історії Полтавської битви» при Полтавському музеї «Історії Полтавської битви». Проте, фактично приміщення храму перетворили на склад. Віруючих же, за рішенням єпископа Полтавського і Кременчуцького Палладія Камінського, закріпили за іншим приходом, а майно храму передали по акту іншій церкві [Регистрационные 1949: 126, 128]. Встановити деталі обліку культового майна в іншому храмі (так же, як і в Сампсонівському) не вдалося. Таким чином, історичний шлях чудотворної ікони Божої Матері «Троєручиці» упродовж 1920-х – початку 1950-х років має низку об'єктивних прогалин.

Новий етап у новітній історії ікони розпочався абсолютно випадково, завдяки художнику-реставратору, експерту творів живопису та директору Полтавського ху-

дожнього музею у 1974–1999 рр. К. Скалацькому. Саме він виявив з-поміж експонатів музею (у підвальному приміщенні фондів) зазначену ікону. На думку К. Скалацького вона потрапила до музею у 1950-х роках без документації. Після огляду ікони він запропонував передати її одній із релігійних громад міста.

У ході дослідження було встановлено, що до Художнього музею ікона потрапила з фондів Державного музею історії Полтавської битви. В акті передачі від 22 червня 1953 року зазначено, що, відповідно до розпорядження керівних органів, ікона «Троєручиця» передавалася згаданому музею для вивчення живопису. Слід нагадати, що ікона була написана олією на дереві і мала дуже гарний стан [Акти 1950–1955].

Можливо, через територіальну наближеність до Художнього музею (розташовувався на вул. Дзержинського, 11, а зараз це вул. Спаська) Спаського храму міста Полтави, історія переміщень ікони отримала подальший розвиток. Велику роль відіграло і особисте знайомство К. Скалацького із настоятелем Спаської церкви протоієреєм Іоанном Корнієнком.

Першими своє клопотання про передачу ікони офіційно оформили члени громади Спаського храму. Зокрема, у зверненні Полтавського обласного відділення Українського фонду культури від 12 вересня 1988 року до директора Полтавського художнього музею К. Скалацького зазначено, що Церковна Рада Спаської громади м. Полтава просить допомогти передати храмові ікону «Троєручицю». Для позитивного вирішення цього питання директор музею К. Скалацький надіслав керівнику Полтавського обласного управління культури П. Бондаревському офіційного листа від 4 квітня 1989 року. Досить цікавий зміст цього

документу. У ньому зазначалося, що «ікона «Троєручиця» у 1968 році була внесена до науково-допоміжного фонду. За своїм художнім рівнем вона є звичайним твором ремісників кінця XIX століття, виконана у так званому «візантійському стилі», у музейній експозиції використовуватися не буде». Це допомогло справі. Незважаючи на власний категоричний супротив, П. Бондаревський через два дні дав згоду (очевидно повіривши у занижену цінність пам'ятки). У встановленому законом порядку ікона перейшла до громади Спаського храму.

В акті № 25 від 11 квітня 1989 року «На видачу із фонду Полтавського художнього музею експоната на постійне збереження» вказано, що ікона «Троєручиця» 1894 року виконання, виготовлена із кипарису, олії, має розмір 211 см на 141 см, інвентарний номер нд/ж-11, а стан її збереженості задовільний.

Отже, починаючи із 1989 року і дотепер, ікона «Троєручиця» знаходиться у Спаському храмі міста Полтави.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання.

Чудотворна ікона Божої Матері «Троєручиця» пройшла непростий і складний історичний шлях до Спаського храму. На її збереження та стан вплинула низка чинників, які багато у чому визначали долю подібних храмових цінностей. Кінець XIX – початок XX століття для Православної Церкви був відносно спокійним. Через кілька десятиліть на теренах колишньої імперії утворилася держава, яка проводила свою політику на засадах атеїзму.

Проблема збереження культових цінностей, зокрема ікон, особливо гостро відчувалася у радянський період. Разом зі знищенням значної кількості культових споруд, загинули кращі зразки історико-мистецького вмісту храмів: дзвони, іконостаси, ікони, церковні книги тощо. Напри-

кінці 1920-х – початку 1930-х років, у часи «великого перелому», була проведена масштабна кампанія зі зняття із реєстрації релігійних громад, закриття церков та вилучення храмових цінностей. Політика партійно-державного керівництва щодо Православної Церкви супроводжувалася грубим втручанням у справи церков, адміністративним тиском, арештом священнослужителів. Спроби передачі храмів релігійним громадам чи їхньої музеєфікації виявилися невдалими. Значна кількість культових споруд зазнавала значних перебудов та руйнації, через зміну внутрішнього планування. Досить часто закриття церковного приміщення супроводжувалося вилученням із храмів іконостасів, кіотів, нап্রেстольних хрестів, священних книг, ікон тощо. Безпрецедентною за своїми розмірами була кампанія радянського керівництва зі зняття церковних дзвонів, що тривала до середини 1930-х років. Варто зауважити, що зпоміж ідеологічних причин вилучення культових цінностей були і суто економічні. Посилена увага партійно-державного керівництва до церковного майна була зумовлена необхідністю пошуку додаткових джерел для фінансування соціалістичної індустрії. Вилученню підлягали у першу чергу цінності, які мали позолоту, срібні, мідні елементи чи інше коштовне оздоблення. Іноді віруючі, науковці чи представники влади самі не здогадувалися про справжню історико-культурну цінність предметів культу, які зберігалися у храмах. Низка унікальних іконостасів, чудотворних ікон, «Євангелій» та інших предметів змогла, зокрема, уціліти саме через зовнішню невиразність.

Партійно-державна політика щодо Православної Церкви зазнала коректив після Другої світової війни. У пізній сталінський період протиріччя між владою та РПЦ в

УРСР розгорнулися переважно навколо питання вилучення церковних приміщень. Здебільшого це були будівлі, які релігійні громади повернули в роки війни, а до цього вони використовувалися як інфраструктурні об'єкти. Облаштування храмів під соціальні приміщення вимагало зміни їх інтер'єру. Значна частина уцілілих іконостасів, хрестів, священних книг та інших речей культового призначення перевозилася до інших діючих храмів чи музеїв.

Варто зазначити, що відповідно до урядових та партійних рішень ідеологічної ревізії зазнали і самі музеї. Спеціальні комісії затверджували експозиційні плани музеїв, де історико-революційна тематика була обов'язковою. Усілякі «оригінальні речі», «ідеологічно шкідливі» колекції вилучалися із експозицій. Натомість з'являлися постанови партії та уряду, цитати ідеологів та агітаційно-пропагандистські стенди. Фондові чистки супроводжувалися кадровими звільненнями. Керівники музеїв боялися брати на облік експонати, які не відповідали типовим тематикам. Тобто, ціла низка культових цінностей могла не обліковуватися, переводилася до науково-допоміжних (неосновних) фондів або ж передавалася до інших музеїв. Проте всупереч адміністративно-командному тиску музейники змогли врятувати культурно-мистецькі цінності українського народу і, зокрема, храмові цінності.

Завдяки діяльності пам'яткоохоронців, релігійних громад, церковних діячів та ентузіастів чудотворна ікона Божої Матері «Троєручиця» дійшла до наших днів і знаходиться в належному їй місці – у храмі посеред своїх віруючих.

Список літератури

Акти вступу експонатів на постійне збереження з 2.01.1950 р. по 28.11.1955 р. Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка.

Білоусько, О.А. (2009). Іларіон (Юшенов Іван Юхимович). URL: <http://history-poltava.org.ua/?p=3581>.

Нестуля, О.О. (1995). *Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч. 2: Кінець 20-х – 1941 рр.* Київ: Ін-т історії України НАНУ.

Онiпко, Т.В., & Онiпко, Т.А. (2014). Сампсонiївська церква м. Полтави у радянські часи. В Л. П. Михайлина (Ред.), *В Церква – наука – суспiльство: питання взаємодiї* : Матерiали дванадцятiї мiжнар. наук. конф. на пошану київського митрополита Євгенiя (Болховiтiнова) (С. 161–164). Київ: Нац. Києво-Печерський iсторико-культурний заповiдник.

Полтавские епархиальные ведомости. (1900). № 25.

Полтавские Епархиальные Ведомости. (1894). № 19.

Полтавские Епархиальные Ведомости. (1895). № 15.

Полтавские Епархиальные Ведомости. (1896). № 32.

Полтавские Епархиальные Ведомости. (1897). № 12/13.

Регистрационные дела на действующие и снятие с учета церкви и молитвенные дома (1949). Державний архiв Полтавської облaстi (ДАПО). Ф.4085. Оп.17. Спр.8.

References

Bilousko, O. A. (2009). Ilarion (Yushenov Ivan Yukhymovych). URL: <http://history-poltava.org.ua/?p=3581>.

Nestulia, O.O. (1995). *The fate of church antiquities in Ukraine. 1917-1941. Part 2: The end of the 1920s – 1941: Monograph.* Kyiv: Institute of history of Ukraine NASU.

Onipko, T.V., Onipko, T.A. (2014) Sampsonivska Church of Poltava in Soviet times. In *Church-science-society: issues of cooperation. Materials of the Twelfth International scientific conference/In homage of Kyiv metropolitan Yevhenii (Bolkhovitinov).* K.: National Kyiv-Pechersk historic-cultural reserve. Pp. 161-164.

Poltava Eparchial Gazette. 1894.No.19.

Poltava Eparchial Gazette. 1895. No.15.

Poltava Eparchial Gazette. 1896. No.32.

Poltava Eparchial Gazette. 1897. No.12–13.

Poltava Eparchial Gazette. 1900. No.25.

Registration and exclusion of churches and chapels. State archive of Poltava region (SAPR) F. 4085. D.17. F. 8.

Reports on the entry of exhibits for permanent keeping, from 02.01.1950 to 28.11.1955//Poltava Mykola Yaroshenko Art Museum (Art Gallery).